ADEVĂRUL ȘI FERICIREA ÎN RAPORT DESCHIS: O PERSPECTIVĂ METAFORICĂ

TRUTH AND HAPPINESS IN AN OPEN DIALOGUE: A METAPHORICAL PERSPECTIVE

CZU: 11.83:17.022.1 **https://doi.org/10.59295/spd2024u.11**

Cristina URSU,
e-mail: ursu.cristina1@usm.md
Universitatea de Stat din Moldova

Summary. *The ethics of truth and happiness are intertwined in an essential way. We perceive the truth as the foundation of happiness. It is the coming-out-of-hiding of the being towards the guiding light of the inner way. In this article we will present some conceptual benchmarks from Aristotle and Heidegger about "happiness" and "truth" in the key to creating metaphors with high school students, starting from the metaphor of Dante's circle/sphere from "Paradise". The use of metaphors in philosophy education is a valuable pedagogical tool, facilitating abstract understanding and promoting critical reflection. By comparing students' reflections with philosophical works, the analysis underscores the effectiveness of metaphors in making abstract philosophical concepts more accessible and meaningful to learners.*

Keywords: *truth, happiness, metaphor, philosophy with/ for children, creative writing.*

INTRODUCERE

Filosofia pentru și cu copii, ca domeniu emergent al educației, oferă un cadru potrivit pentru dezvoltarea atitudinilor (drept parte integrantă a competenței: cunoștințe, abilități și atitudini, în care acestea din urmă se referă la *a ști de ce* și se raportează la valori și etică, responsabilitate, motivație, perseverență, deschidere față de învățare și schimbare, adaptabilitate etc.), încurajând elevii să exploreze întrebări filosofice despre natura lucrurilor din lume. Întrebări filosofice care sunt puse pentru a „mobiliza gândirea care dă naștere unor construcții și deconstrucții filosofice, într-un efort de a găsi răspunsuri și de a evidenția aporii, antinomii, având o experiență care să ducă la schimbare sau la dezvoltare personală” [1, p. 178]. Acestea diferă de întrebările didactice, la care răspunsul este evident și formulat. În contextul acestui articol, investigarea relației dintre conceptele de „adevăr” și „fericire” devine esențială în formarea unei perspective autentice asupra vieții.

Filosofia pentru copii promovează dialogul filosofic ca metodă de predare, oferind tinerilor oportunitatea de a explora concepte complexe prin discuții și reflecții. În acest cadru, utilizarea metaforelor devine un instrument pedagogic valoros, facilitând înțelegerea abstractă și promovând gândirea critică. Articolul de față explorează această abordare, concentrându-se pe cum conceptele de adevăr și fericire pot fi integrate și

înțelese prin intermediul metaforelor, în cadrul unui atelier de filosofie cu elevii.

Acest articol își propune să atingă următoarele obiective: *explorarea conceptuală* („adevăr" și „fericire"); *integrarea educațională:* (cum aceste concepte pot fi integrate în procesul educațional, folosind metaforele ca instrument pedagogic pentru a facilita înțelegerea și reflecția); *analiza practică* a rezultatelor unui atelier filosofic, desfășurat cu elevii, în care aceștia au formulat metafore pentru conceptele vizate, evidențiind impactul acestei metode asupra înțelegerii lor filosofice; *implicarea practică* (sugestii și propuneri pentru intervenții pedagogice, care să sprijine dezvoltarea gândirii critice, creative și grijulii, centrale în reflecția filosofică în rândul elevilor.

MATERIALE ȘI METODE

Metodologia acestui studiu se bazează pe o abordare calitativă, cu etapele emergente: *descrierea contextului* (atelierul de filosofie s-a desfășurat în Instituția Publică Liceul Teoretic „Andrei Straistă", or. Anenii Noi, implicând un grup de liceeni); *structura atelierului* (conform cadrului ERRE); *activitatea de scriere creativă* (elevii au fost ghidați să creeze metafore care să ilustreze propria lor înțelegere a fericirii. Au fost utilizate tehnici de lectură, brainstorming și discuții în grup, pentru a stimula creativitatea și reflecția); *prezentarea propriu-zisă a metaforelor*, cu analize de vigoare a diferitelor perspective și înțelesuri ale fericirii în raport cu adevărul; *colectarea datelor*, pentru a identifica temele recurente în receptarea conceptelor filosofice; *analiza datelor* prin compararea cu cu conceptele filosofice discutate în operele filosofice, pentru a evalua coerența și relevanța reflecțiilor elevilor. Limitările studiului constau în eșantionul limitat, în numărul relativ mic de participanți și contextul specific al unui liceul singular; subiectivitatea analizei calitative, care poate influența interpretarea rezultatelor.

Această metodologie urmărește să ofere o structură nuanțată a modului în care elevii percep relația dintre „adevăr" și „fericire", și cum pot fi folosite metaforele pentru a facilita această înțelegere de ordin filosofic în contextul educațional formal.

Metafora drept instrument al conceptualizării filosofice

În cadrul acestui articol, metafora se definește drept instrument pedagogic valoros pentru a facilita conceptualizarea filosofică a elevilor, înțelegerea și reflecția. Mai mult, unii filosofi au stabilit faptul că „sistemul nostru conceptual obișnuit, în termenii căruia atât gândim cât și acționăm, este fundamental metaforic" [2, p. 3]. Metafora așadar facilitează înțelegerea conceptelor abstracte, precum „adevărul" și „fericirea", participă la transformarea conceptelor abstracte în imagini mentale concrete și tangibile, făcându-le mai accesibile. Prin analogii și comparații, metaforele permit elevilor să raporteze noțiunile filosofice complexe la experiențele personale de zi cu zi. Mai mult, aceasta stimulează gândirea critică și creativă, încurajează elevii să analizeze și să interpreteze diferite sensuri și perspective, să evalueze concepte filosofice. Acest tip de atelier filosofic permite exprimarea ideilor într-un mod inovator și personal. La fel, metafora promo-

vează interacțiunea în dialog, servind drept punct de plecare pentru dezbateri filosofice în cadrul comunității de cercetare, încurajează schimbul de idei în vederea construirii unui înțeles comun. Metafora poate fi instrument care dezvoltă înțelegerea interpersonală, a experiențelor și perspectivelor celuilalt. Metafora poate contribui la îmbogățirea expresivității lingvistice, oferind noi moduri de a exprima idei complexe și nuanțate.

Prin urmare, metafora reprezintă un instrument pedagogic de rezonanță în educație, oferind o modalitate inovatoare de a explora și defini concepte filosofice esențiale. Acestea, fiind de ordin abstract, nu pot fi clar delimitate în experiență și din acest motiv este nevoie de alte concepte pe care le putem înțelege în termeni clari, cum ar fi obiectele sau noțiuni de spațiu-timp etc. Acest lucru, conform studiului fundamental în lingvistica cognitivă „Metaphors We Live By”, „implică înțelegerea unui tip de experiență în termenii altui tip de experiență” [2, p. 116]. În alte cuvinte, concepte precum „adevăr”, „fericire”, „iubire”, „timp”, „idee”, „înțelegere”, „sănătate”, „status”, „moralitate” etc. au nevoie de definiții prin metafore, întrucât nu sunt suficient de clar delimitate în propriile lor termeni.

Eudaimonia, dincolo de fericire în viziunea lui Aristotel

Traducerea convențională a termenului grecesc antic *eudaimonia* drept „fericire” este una limitativă. Cuvântul își are rădăcina în „eu” care nu desemnează faptul de a fi „fericit”, ci „bine”. Următoarea particulă lingvistică „daimonia” converge din „daimon” care desemnează un spirit arhetipal. Așa cum a fost desfășurat de către Aristotel, termenul „eudaimonia” nu constă într-o stare de plăcere și satisfacție, ci reprezintă cel mai înalt bine uman, singurul bine, binele în sine (drept scop în sine) mai mult decât drept mijlocitor pentru împlinirea unui scop străin lui însuși. Astfel, scopul desăvârșit pentru Aristotel este fericirea, întrucât este dorită mereu pentru sine și nicicând pentru ceva ce se află în afară. „Fericirea apare deci ca un bine perfect și autarhic, pentru că ea este scopul tuturor actelor noastre” [3, p. 37]. Aceasta deține un caracter autarhic, în alte cuvinte, își este suficientă sieși și transformă viața într-o împlinire, fără să aibă nevoie de adaosuri externe.

Mai multe perspective din filosofia occidentală contravin viziunii lui Aristotel despre eudaimonia, precum ar fi hedonismul (Epicur și, mai târziu, utilitariștii Jeremy Betham și John Stuart Mill, care raportează fericirea la maximizarea plăcerii și minimizarea durerii) sau nihilismul (Friedrich Nietzsche care respinge ideea existenței unui sens obiectiv în viață și a unor virtuți morale intrinseci, când „toate denumirile binelui și răului sunt niște simboluri” [4, p. 61], astfel încât respinge concepția aristotelică despre un scop suprem și despre virtute ca fundament al fericirii).

Conform lui Aristotel însă, fericirea constă în virtute, este „o anumită activitate a sufletului în conformitate cu virtutea” [3, p. 41]. Virtutea sau excelența unui lucru constă în acea caracteristică care îi permite să-și îndeplinească funcția (astfel, virtutea ochilor ar fi o bună performanță a vederii). Prin urmare, eudaimonia constă în buna îndeplinire a unei funcții anumite caracteristice ființei umane, oricare ar fi aceasta, iar virtutea toc-

mai îi permite să îndeplinească bine acea funcție, s-o realizeze pe potriva potențialității de la început. În așa fel, binele uman se dovedește a fi activitate rațională a sufletului în conformitate cu virtutea, „activitatea sufletului conformă cu rațiunea, sau cel puțin nu lipsită de rațiune” [3, p. 37]. Așa încât, eudaimonia este mai mult un act decât o stare emoțională și implică, în mod necesar, exercitarea rațiunii. Nu este plăcere, ci mai degrabă o împlinire lăuntrică. Întrebarea care urmează ar fi: împlinire în ce? Noi spunem aici împlinire în adevăr.

Dialectica adevărului și rătăcirii în cadru fenomenologic heideggerian

Conform lui fenomenologiei lui Heidegger, libertatea este *esența* adevărului însuși. Adevărul, existând, există în libertate. Îl eliberează pe cel pe care-l vede și-l spune. Un lucru pe care îl atenționează Heidegger este faptul de a lăsa adevărul la bunul plac al omului, de a fi coborât la nivelul subiectului uman și la dispoziția sa. „Pentru metafizică, adevărul este acel ceva – netrecător și veșnic – care niciodată nu poate fi întemeiat pe vremelnicia și fragilitatea ființei” [5, p. 144]. Este întotdeauna, dincolo de timp, un fundament al esenței și existenței la care se poate reveni iar și iar. Statornicia omului în Adevăr îi deschide faptul libertății. Însă această statornicie și caracterul de fundament al Adevărului se juxtapune cu libertatea, care implică spațiu fără limite, posibilități, extinderi. „Și veți cunoaște adevărul, iar adevărul vă va face liberi” [6], după Iisus Hristos, când opune libertății ipostaza de rob al păcatului.

Adevărul implică starea-de-deschidere către acesta. Starea-de-deschidere în sensul voinței de a-l regăsi înăuntrul ființei, pentru că el deja se află acolo. Starea-de-deschidere a ochilor spre tendința vie de ascundere a Adevărului. Acest fapt implică și motivația acestei tendințe, motivul pentru care neadevărul trage după sine ființa în arealul orbirii și amăgirii. Situarea în deschis implică deja Adevărul. Adevărul eliberează ființa și ochii de ne-adevăr, astfel, situând în deschis ființa. Situarea în deschis aparent ar fi vulnerabilă la atac; însă nu, adevărul e ca un scut protector. Starea de ascundere este mai vulnerabilă, de aceea există în ascunzișul vederii. De nu s-ar teme, nu s-ar fi ascuns în primă instanță. Ne-adevărul și starea de ascundere există într-un spațiu închis, izolat, care acaparează ființa și o domină, astfel încât să nu iasă la suprafața lucrurilor. De aceea, este o stare de ascundere a ascunderii, un „mister”, după Heidegger. Mister care nu se vrea revelat, altfel ar dispărea. Misterul (ascunderea a ceea ce este ascuns) guvernează asupra întregii ființe a omului.

Ființarea este și dacă e lăsată să fie, libertatea se dezvăluie în arealul deschis al lumii. „Faptul-de-a-lăsa-să-fie înseamnă a te implica în ființare” [5, p. 145]. Starea de ascundere, dimpotrivă, forțează, constrânge, obligă. Implică o rezistență, este un mecanism violent. Cuvântul *ἀλήθεια* se traduce din limba greacă prin „stare-de-neascundere”, care este „adevărul” eliberator din această stare de necunoaștere. „Faptul-de-a-fi-ieșit-din-ascundere” din negurile păcatului și dezvăluirea lui prin identificarea, rostirea lui în Adevăr redă libertatea – dimensiune în care regăsim fericirea.

Fericirea este o stare de prezență mediată de faptul deschiderii prin recunoașterea faptelor care închid ființarea. Libertatea este un spațiu care nu este o determinație a

omului, o caracteristică, ci un spațiu de explorare în care omul are acces prin mijlocirea Adevărului. „Adevărul este ieșirea-din-ascundere a ființării prin care ia naștere o stare-de-deschidere” [5, p. 148] spre fericire. Libertatea, faptul-de-a-lăsa-să-fie lucrurile, de a lăsa ca ele să se întâmple în ritmul și menirea lor.

Pe de altă parte, rătăcirea este anti-esența, locul de desfășurare a erorii. Eroare care se realizează fie prin mici stângăcii, fie prin alegeri decisive, dezorientate. Rătăcirea catalizează eroarea, îl predispune pe om de a o înfăptui, astfel drumurile ieșirii să se încâlcească și mai mult. Rătăcirea este asemenea unei apăsări în eroare, în păcat. Mișcarea dialectică dintre fericire și rătăcire le fundamentează în starea de ascundere/ deschidere, adevăr/ neadevăr.

Fericirea în metafore, atelier de filosofie pentru tineri gânditori

Într-un atelier de scriere cu elevi din clasa a 10-a din Instituția de Învățământ Liceul Teoretic „Andrei Straistă”, or. Anenii Noi, aceștia au reflectat asupra câtorva întrebări în raport cu starea de fericire și au propus o serie de metafore pentru „fericire”. În **etapa de evocare** a atelierului, s-a propus o asociere liberă a fericirii cu un cerc/ sferă. Elevii au explicat această asociere prin faptul că fericirea face omul să se simtă împlinit, nu are colțuri, obstacole, este o stare fluidă și atotmișcătoare, este ca un ceas dincolo de timp și-n timp deopotrivă, o stare atotcuprinzătoare; este un întreg atât pe dinafară, cât și pe dinăuntru, cu cât se dilată interiorul, carcasa se extinde și-și lărgește arealul de răspândire, îi cuprinde pe mai mulți oameni; cu cât omul se simte fericit, cu atât o răspândește printre semeni, chemându-i înăuntrul cercului. Cercul implică starea de *a fi*, de a fi în plinătate, întregit.

În **etapa de realizare a sensului**, atelierul a urmat cu studierea părții a treia din „Divina Comedie” de Dante Alighieri, *Paradisul*. Activitatea a fost mijlocită prin diverse tehnici analitice, cum ar fi lectura intensivă, adnotarea textului și împărțirea pe secțiuni; contextualizarea culturală și analiza tematică, simbolică; participarea la discuții de grup și utilizarea resurselor digitale pentru adnotări și comentarii relevante. La Dante, Paradisul este descris ca o serie de sfere concentrice, care înconjoară Pământul și reprezintă alegoric ascensiunea sufletului la Dumnezeu. În al cincilea cânt, limbajul figurat relevă împlinirea fericirii prin versul „de-atâta har al fericirii pline” [7, p. 538], așa cum este cercul/ sfera împlinite în arealul lor de desfășurare a propriei esențe, cu cerurile Lunii, Mercur (suflete active), Venus (suflete iubitoare), Soarele (suflete înțelepte), Marte (sufletele războinicilor), Jupiter (principii înțelepți și drepți), Saturn (suflete contemplative), cerul al optulea înstelat (suflete triumfătoare), cerul al nouălea, primul mobil, cristalin (stihiile îngerești) și cerul Empireu – locație divină, împlinire supremă.

În **etapa de reflecție** din cadrul atelierului cu liceenii, aceștia au propus o serie de metafore pentru fericire: *munte de pe care fie cazi, fie urci; paharul plin; armă invincibilă; far în noapte, care ghidează spre limanul liniștii și al împlinirii; ochi albaștri în care se pierde privirea Celuilalt; un om în căutare de sine; rază de soare fără de început și sfârșit; liniște care dăinuie pe dinăuntru și se vede în ochi; o grădină înfloritoare, în*

care fiece floare reprezintă un moment distinct și-o bucurie mică; un acoperiș care fie este, fie lipsește și plouă înăuntru; un ceas măsurător, care surprinde clipa hotărâtoare; o oglindă prin care se vede propria sa reflexie în ființa omului; părticică din timp care umple golul; o bucată de inimă care nu s-a lipit, un punct în care privirea revine iar și iar, o zare în care se pierd toate și apoi se regăsesc singure; un plin peste plin, dar în surdină și liniște; o șoaptă care se șoptește mereu și n-o poți striga nicidecum nimănui; un cadou perpetuu; o licărire în ochi, o putere în intenție, un drum al inimii împlinit; o strângere de mână cu infinitul; un somn fără visuri și calm; un teren proaspăt, un fir de iarbă fraged, o sămânță din lumea de dincolo, o promisiune; o îmbrățișare de priviri; un om din viitor care spune să trăim clipa de acum; un cuvânt care are în spatele lui o întreagă echipă; un mers vioi; un creion fragil, cu care se notează memoria; o pernă a liniștii; un miracol continuu; un lucru străveziu, prin care vezi lumea așa cum este; un penar în care se țin toate lucrurile mărunte; un nor singuratic, pe care îl admiră toți de pretutindeni; un loc felia este pentru toți la fel; o prietenie dintre doi copii.

Aceste metafore pot servi drept material de lucru pentru atelierele de filosofie ulterioare, pentru a extinde înțelegerea acestui concept filosofic esențial. Din cele premergătoare, putem puncta anumite constatări în raport cu diversitatea percepțiilor despre „fericire", variind de la senzații fizice (o îmbrățișare), la stări de spirit (calmitate) și experiențe personale (căutare de sine). Observăm și dualitatea experienței de a fi fericit – fie un proces (muntele de urcat), cât și finalitate (paharul plin). Acest lucru subliniază caracterul de a fi atins și de a fi păstrat al fericirii. Notăm și fragilitatea fericirii, faptul de a fi ceva delicat și ușor de pierdut (oglindă), fapt care subliniază necesitatea de a o proteja și păstra. Legătura cu momentul prezent, interconectarea cu celălalt, dimensiunea interioară a fericirii sunt câteva din multiplele aspecte și reflecții pentru discuții în continuarea seriei de metafore pentru noțiune de „fericire".

CONCLUZII

Adevărul este ca o ușă pe care n-o vede nimeni și cea care, deschisă fiind, lasă să *fie faptul-de-a-lăsa-să-fie* a lucrurilor. Atunci când se lasă deschisă, e ca și cum am reveni la esența de la început și e ca și cum ar fi fost așa dintotdeauna. Plinătatea acestei cunoașteri este fericirea. Fericirea faptului de a regăsi esența. Aceasta redă libertatea și ea se obține prin Adevăr. Din rătăcire și ascunziș spre libertate și deschidere. O dialectică nouă și veche a inimii care-și păzește dreptul la fericire.

Adevărul cu care pășim nu se vede decât atunci când privirea se închide în pas și-n pasul acela îl vedem cum păstrează în el liniștea. Și deși se pășește în acea clipă, Adevărul în liniște se vede licărind, pentru că pasul acela culege privirea în punctul său. Un punct-pas, un pas-punct juxtapuși în mersul fericirii, spre libertatea care e deschisă prin Adevăr. Spre faptul de a fi liber de rău, de minciună, de a ne lipsi de false identități în rătăcire.

Acest tip de activitate educativă, precum este atelierul de filosofie, poate contribui la valorizarea filosofiei pentru formarea holistică a liceenilor, la promovarea autoreflexi-

ei într-o comunitate de învățare, la înțelegerea nuanțată a conceptelor filosofice esențiale, explorate prin mijlocirea metaforelor, la stimularea gândirii critice și creative, la construirea unui fundament etic solid, la cultivarea atitudinii de învățare pe tot parcursul vieții.

REFERINȚE

1. BĂLAN, M. *Cum să faci filosofie cu copiii?*. București: Eikon, 2023. 281 p. ISBN 978-606-49-0864-3.
2. LAKOFF, G., JOHNSON, M. *Metaphors We Live By*. Chicago, London: The University of Chicago Press, 1980. 242 p. ISBN 0-226-4680-1.
3. ARISTOTEL. *Etica Nicomahică.* București: IRI, 1998. 393 p. ISBN 973-98377-4-3.
4. NIETZSCHE, Fr. *Așa grăit-a Zarathustra*. București: Antet, 2009. 288 p. ISBN 978-973-636-363-4.
5. HEIDEGGER, M. *Repere pe drumul gândirii*. Bucureşti: Politica, 1988. 446 p.
6. BIBLIA. Evanghelia după Ioan [8:32].
7. ALIGHIERI, D. *Divina comedie.* Iași: Polirom, 2000. 733 p. ISBN 973-683-491-3.